

Валентина Миронска – Христовска, *Трајко Китанчев: книжевна, културна и револуционерна дејност* (Скопје: Институт за македонска литература, 2015), 1 – 193.

Најновата книга на д-р Валентина Миронска-Христовска, „Трајко Китанчев: книжевна, културна и револуционерна дејност, го потврдува нејзиниот интерес за документираната биографија како специфичен историографски жанр имајќи го предвид нејзиниот обемен монографски труд *Литературното дело на Ефтим Спространов* (2004). Пристапувајќи со особена внимателност кон оваа навидум едноставна проблематика, Миронска-Христовска се обидува на еден ангажиран, а во исто време и смирен начин да ја претстави сложената и неспокојна човечка и авторска мисла на преспанецот Трајко Китанчев (1858 – 1895), неговото дејствување и однесување во конкретното време и простор, постепено откривајќи ни една комплексна историја на настани и на процеси во интеракција. Како творечка постапка, документарноста е доследно почитувана во трудот, што е евидентно од обемот на литературата која тангира конкретни настани, како и на изворите кои, меѓу другото, содржат и искажувања на современите за Трајко Китанчев. Авторката прави смел обид, тргнувајќи од денешна позиција на резонирање, толкување и согледување, да ја раскаже монографски животната врвица на Китанчев како просветен деец, литерат, општественик, револуционер и беспокојник.

Содржината на книгата е концепирана во пет глави, односно на 193 страници. Но, Миронска-Христовска не брза да го предаде веднаш мотивот, таа со еден одмерен ритам ја гради структурата на делото. Најпрвин, го проследува економскиот развој на производството, трговијата, аграрните реформи, развојот на градот и на црковно-училишните општини во Македонија во средината на XIX век.

Разработката на современите теории за национализмот и за либерализмот и нивното влијание го насочува читателското внимание на контекстот, односно на автохтоните политички, културни и црковни прилики во кои се родил и растел Трајко Китанчев. Покрај општествените услови во османлиската држава, акцент е ставен и на политичките сојузи меѓу новоформираните балкански држави Грција, Србија и Бугарија, чија цел е поделба на Македонија, како и на случувањата во македонската интелектуална средина која дејствува однадвор, и тоа главно преку преку активноста на егзархискиот митрополит Теодосиј Гологанов, на „лозарите“ во Софија и на македонската дружина „Вардар“ во Белград.

Животната повест и револуционерната дејност на Трајко Китанчев го чинат стожерниот дел на книгата (55–105). Иако станува збор за само 37 години човечко опстојување, тоа е живот на инвентивен дух што целата енергија ја насочил кон идејата за политичко ослободување на својата родна татковина Македонија. Околностите влијаеле на тоа Китанчев уште во раното детство да го напушти родното село Подмочани (Ресенско) и да замине во османлиската престолнина Цариград како помошник на својот татко. Целосно е презентираан и процесот на едукација на Китанчев, кој морал да изоди една мачна патека на релацијата Цариград – Киев – Москва. Притоа, иако е определен кон духовното образование, тој покажува голем интерес и за книжевноста, историјата, антропологијата, современата политичка мисла, профилирајќи се како интелектуалец со слободоумни идеи и борец за социјална правда со бунтовни погледи.

Соодветно внимание е посветено и на неговата дејност по оформувањето на образованието. Во таа смисла, ги izdelуваме само поважните моменти. Така, се посочува дека својот работен потенцијал како учител Китанчев најпрвин го изразил во бугарскиот град Ловеч, а потоа и во Петропавловската семинарија во Велико Трново и во Солунската машка егзрхиска (бугарска) гимназија. Во Солун, Китанчев пројавил и активна општествена дејност. Во таа насока, портретирањето на неговата личност Миронска-Христова го дополнува со искажувања на неговите современици. Така, се наведува дека во новоизградената црква Св. Кирил и Методиј тој на „чист македонски

дијалект секоја недела и празник“ држел поучни проповеди. Исто така, се истакнува дека тој бил „љубимецот на народот, на сиромасите и богатите, на учениците и учителите, љубимецот на сите (...). Сите сидари, лебари, млекари, штом го видоа, земаа да си зборуваат: ’Нашиот даскал ќе ни прикаже!’ Тие си го наречуваат наш, зашто господството му е родум од нивните места, зашто (...) зборува по можност на нивното наречие, така што сите да го разберат.“

Посебно се нотирани случувањата кога слободоумниот Китанчев доаѓа во судир со конзервативната егзархиска политика, поради што бил отпуштен од Солунската гимназија. Од понатамошната дејност на Китанчев се изделува неговото учителствување во пловдивската гимназија, потоа во Габрово, Софија и во Трново, каде што бил и училишен инспектор, а започнал и со активна политичка дејност. Идејно близок на истакнатиот бугарски политичар Петко Каравелов, кон чија Либерална (подоцна Демократска) партија се приклучува, Китанчев во 1887 г. станува нејзин пратеник во бугарското Народно собрание. Миронска-Христова укажува на тоа дека оттогаш политиката е поприметно на кое тој се реализира најцелосно. Со голема ерудиција, извонредна меморија, ораторска дарба и смисла за толкување на интересите на граѓаните – тој набргу избива на преден план во бугарското собрание. Притоа, постојана тема во неговите настапи станува претседателот на тогашната бугарска влада, русофобот Стефан Стамболов.

Авторката мошне детално ги претставува и следните турбулентни години од животот на Китанчев зашто неговото конфронтирање со Стамболов и со официозот *Свобода*, како најгласни антимакедонски субјекти, нема да остане без последици. Имено, тој не само што ќе биде суден за божемно соучество во обидот за убиство на Стамболов (при што загинава министерот за финансии, Христо Белчев) туку без никакви докази ќе биде и осуден на тригодишен затвор. Казната ја издржува целосно, и тоа по разни затвори во Бугарија.

Миронска-Христова не случајно внимателно го третира и периодот по излегувањето од затворот, кога тој повторно се вклучува активно во политичкиот живот на Кнежевството Бугарија, токму

поради фактот што се работи за, несомнено, најзначајниот сегмент од неговата севкупна активност. Имено, во мај 1894 г. Китанчев повторно е избран за пратеник во бугарското Народно собрание од градот Трново и се истакнува како еден од најактивните говорници. Истовремено тој има сè почести контакти со претставниците на македонската емиграција во престолнината на Кнежевството Бугарија во услови кога неколкуте македонски организации се во постојани непотребни расправи. Во тие околности, Китанчев се пројавува како единствената личност која може да ја одигра клучната улога и да ја обедини многубројната македонска емиграција во Бугарија, насочувајќи ја како извор на материјална и на морална поддршка на борбата за политичко ослободување на Македонија. Тој не е индиферентен кон спомената состојба, така што кон крајот на 1894 г. доаѓа на собирот свикан на иницијатива на претседателот на Младата македонска дружина – охриданиецот Коста Шахов, на кој учествуваат и претставници од Братскиот сојуз (Димитар Ризов, Андреја Љапчев, Тома Карајовов, Никола Наумов, Наум Туфекчиев и држи говор во кој се залага за единствено македонско друштво во Софија и во Кнежевството Бугарија. Како што е добро познато, на овој собир е конституиран Македонскиот комитет (МК), за чиј претседател е избран токму Трајко Китанчев, за потпретседател – Васил Дијамандиев.

Во врска со споменативе случувања, би сакале да потенцираме дека авторката Валентина Миронска-Христовска, расудувајќи компетентно и храбро полемизирајќи, ги поттурнува напластените еднострани предрасуди и површни коментари за улогата и дејноста на Китанчев како прв претседател на МК. Затоа и добропознатите настани околу Првиот конгрес на Комитетот, на кој Китанчев е избран за претседател и се зафаќа со подготовка на таканареченото Мелничко востание од летото 1895 г., таа ги согледува низ една објективна призма, имајќи ја предвид и соработката со тогашниот бугарски премиер Константин Стоилов и со бугарскиот кнез Фердинанд Саксбурготски, кои дале поддршка за акцијата. Иако завршува без некој поголем успех, таа била искористена од бугарската влада за официјално признавање на Фердинанд I за кнез на Бугарија во 1896 г. и за зацврсување на меѓународната положба на Бугарија како фактор на

Балканот. Токму, јавниот обид на бугарскиот двор да инфилтрира свои луѓе во МК (кој набргу се преименува во Врховен македонски комитет), да го потчини и да го претвори во послушно орудие на сопствените интереси, како и поткупливоста и колебливоста на еден дел од македонската емиграција и нејзиното неединство ги исцрпуваат физичките сили на „добродушниот Трајко“ и му го разнишуваат до таа мера душевниот спокој, што блиската смрт ќе стане неизбежна. Умира од срцев удар на 1 август 1895 г. во Софија.

Анализирајќи ги и толкувајќи ги овие комплексни прашања, Миронска-Христова јасно истакнува дека Трајко Китанчев иако како човек психолошки, интелектуално и социјално се аклиматизирал во новата татковина (Кнежевството Бугарија), тој никогаш не ја заборавил својата прва татковина Македонија, и како израз на таа негова емотивна и нераскинлива врска со родната земја, преку општественото и политичкото ангажирањето го изразувал суштински своето македонство.

Покрај јавните акции во Кнежевството Бугарија и меѓу македонската емиграција, тој го правел тоа и преку пишаниот збор, што е посведочено во неговите тривијални книжевни огледи претставени во оваа книга. Авторката изделила посебно место и за разгледување на литературните објави и на публицистиката на Трајко Китанчев (106–163), укажувајќи дека литературното творештво на Китанчев се состои од песни, рецензии, статии и полемики кои имаат одредено значење за македонската културна историја. Од интерес за читателите е да ја споменеме неговата позната студија „За акцентирањето на зборовите во ресенскиот говор од западномакедонското наречје“, во која Китанчев се обидува врз научна основа да ги определи правилата при акцентирањето на зборовите во западномакедонските говори. Што се однесува на неговото поетско творештво, во последната глава (164–181) се дадени 37-те песни, од кои една е балада, а една поема. Иако овој негов опус не се одликува со уметнички достоинства, тој е значаен по личните (автобиографски), социјалните и општествените мотиви застапени во него.

Следејќи ја целокупната активност на Трајко Китанчев низ аналитичкиот потфат на авторката Валентина Миронска-Христовска

препознаваме еден извонреден поединец кој е истовремено и производ на и чинител во историскиот процес, како и претставник на општествените сили кои треба да го менуваат ликот на пошироката средина и на начинот на мислењето на луѓето. Но, токму во врска со ова, неизбежно ни доаѓа мислата за сличноста на Китанчев како личност од македонската револуционерна галерија со Тургеневиот револуционерен лик Рудин, за кого Горки во една пригода запишал: „Имајќи ги предвид сите услови на времето (...), должни сме да признаеме дека мечтателот Рудин бил човек повеќе корисен одошто практичен (...). Мечтател, тој се јавува како пропагатор на револуционерните идеи, тој е критичар на стварноста (...).“

Имајќи го предвид сето ова, слободно можеме да кажеме дека книгата на Валентина Миронска-Христовска претставува едно навистина добро конципирано и синтетизирано дело за Трајко Китанчев како значајна историска личност од македонскиот XIX век, со сите нејзини реални животни и револуционерни негативни и позитивни аспекти. На крајот, честитајќи ѝ ја на авторката државна награда за особени научни достигнувања „Гоце Делчев“, трудот *Трајко Китанчев: книжевна, културна и револуционерна дејност* топло ѝ го препорачуваме на научната и на пошироката читателска публика.

Наташа КОТЛАР ТРАЈКОВА
Лилјана ГУШЕВСКА